

Продуктивність сучасної освіти в контексті пристосування людини до життя в нових цивілізаційних умовах

Авторське резюме. У статті розглядаються підходи до аналізу продуктивності сучасної освіти в контексті цивілізаційних умов третього тисячоліття; аналізуються тенденції сучасного соціального розвитку через їх усвідомлення в контексті філософії освіти; автор акцентує увагу на розгляді поняття «освіта» як механізмі пристосування особистості до життя, інструменту трансляції культурних цінностей, соціальних норм і сенсожиттєвих установок; висувається аргументоване твердження, що сучасна освіта, не зважаючи на безліч теорій, тенденцій, моделей, орієнтованих традиційно на гуманізм, не володіє достатнім ресурсом для формування людини майбутнього та забезпечення виживання людства в нових цивілізаційних умовах. Підкреслюється, що сучасна освіта повинна спрямовуватись на пристосування особистості до життя й нових цивілізаційних умов та нагромадження соціально значущого особистісного знання. Автор зауважує, що в сучасній освіті формується новий тип наукової раціональності; гуманістичний вимір сучасної освіти зумовлено й специфікою інформаційного суспільства, й змістом нового погляду на світооблаштування, детермінованого необхідністю вирішення глобальних проблем. У статті наголошується на актуальності положення, відносно якого довгостроковий стійкий розвиток на основі законів живої природи повинен стати домінуючою метою всіх країн світу, що вимагає сприймати та розуміти систему освіти, як продуцента суспільного авангарду, представники якого мають оволодівати такою системою знань, завдяки якій освічена людина буде здатна не тільки розуміти всю складність процесів і явищ оточуючого світу, пояснювати їх, але й конструктивно впливати на цей світ.

Ключові слова: філософія освіти, особистість, біосфера, цивілізація, ноосфера, глобалізація, суспільство, омніцид.

Kostyuchkov S.K. The performance of modern education in the context of human adaptation to life in the new conditions of civilization

The article deals with approaches to performance analysis of modern education in the context of the third millennium civilization conditions; analyzes the trends of modern social development through their awareness in the context of philosophy of education essence; author focuses attention on the concept of "education" as a mechanism of adaptation of the individual to life, the instrument of transmission of cultural values, social norms and sensozhyttyevykh plants; put forward a reasoned statement that modern education, despite many theories, trends, patterns, traditionally focused on humanism does not have sufficient human resource for the future and the survival of mankind civilization in the new conditions. It is emphasized that modern education shall be directed to the individual adaptation to life and new civilizations conditions and socially significant accumulation of personal knowledge. The author notes that in modern education, a new type of scientific rationality; humanistic dimension of modern education due and specific information society and the content of a new look at svitoblashtuvannya, determined the need to address global problems. The article emphasizes the urgency provisions against which long-term sustainable development based on the laws of nature must become the dominant purpose around the world, requiring perceive and understand the education system as a producer of social vanguard, whose members have the knowledge to master such a system through which an educated man will be able not only to understand the complexity of processes and phenomena of the surrounding world, to explain them, but also constructively influence to this world.

Keywords: philosophy of education, personality, biosphere, civilization, noosphere, globalization, society omnitsyd.

Постановка проблеми. На зміну людині суспільства споживання йде людина суспільства постутилітарного, в якому цінності традиційні замінюються на духовні, які є конгеніальними оновлюваній системі ідеалів, тобто уявлень про те, якими мають бути людина та оточуючий її світ. Вочевидь, що сьогодні необхідні філософські дослідження теорії особистості, які мають характер гуманістичної спрямованості та визначають шлях переходу від економічної людини-споживача до особистості гуманістичного налаштування; важливими є і нові теоретичні підходи до осмислення взаємозв'язку загальнолюдської і національної культури та освіти, де освіта є механізмом пристосування особистості до життя, інструментом трансляції культурних цінностей, соціальних норм і сенсожиттєвих установок.

Аналіз досліджень і публікацій. На сьогоднішній день ґрунтовну теоретичну базу для дослідження чинників продуктивності сучасної освіти в контексті пристосування людини до життя в мінливих цивілізаційних умовах представляють роботи зарубіжних філософів, соціологів, біологів, політологів, у яких розроблені та узагальнені способи і методи цього вивчення, висловлені прогнози про характер розвитку особистості в різних екологічних, політичних, соціальних та економічних умовах. Заслужують на увагу роботи К. Вельверде, Д. Гусман, Е. Лемберга, Д. Марковича, М. Месаровича, Е. Пестеля, Т. Розака, Е. Тоффлера, П. Фейерабенда, М. Фуко, О. Хьоффе, Д. Шелла та інших. Даний аспект відображено й у творчому доробку вітчизняних – О. Базалука, В. Вернадського, Г. Берегової, І. Кального, В. Кременя, А. Філатова і російських – О. Акиф'єва, О. Анісімова, О. Асмолова, С. Гессена, С. Глазачева, П. Гуревича, Р. Карпинської, Б. Козлова, П. Кузнецова, О. Леонт'єва, І. Лісеєва, Н. Моїсеєва – вчених.

Мета дослідження полягає у визначенні та аналізі факторів продуктивності сучасної освіти у контексті пристосування людини, як біосоціальної істоти, до життя в цивілізаційних умовах третього тисячоліття.

Виклад основного матеріалу. Тенденції сучасного соціального розвитку через їх усвідомлення в контексті філософії освіти зумовлюють розвиток особистості, здатної в умовах глобалізованого світу ефективно адаптуватись до мінливих умов біосоціального, у вузькому ракурсі – біополітичного життя, здійснювати ефективний вибір, знаходити конструктивні напрями розвитку та рухатись ними. В. Вернадський вбачав такий вибір у «перебудові біосфери» в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого – цей новий стан вчений назвав ноосферою [1]; М. Месарович і Е. Пестель називають такий вибір «стратегією виживання» [13]; В. Коптюг – «стійкою рівновагою» [3]; Дж. Шелл – «розвитком замість зростання» [14]; Т. Роззак бачить вибір в «орієнтації на моральні джерела в людині» [9]; М. Моїсєєв – в «світоглядній революції» [8]; О. Хьоффе – у «новому мисленні» [12] тощо.

Надзвичайно важливими в даному контексті є нові теоретичні підходи до осмислення взаємозв'язку загальнолюдської та національної культури з освітою, в якому освіта постає механізмом пристосування особистості до життя, інструментом трансляції культурних цінностей, соціальних норм і сенсожиттєвих установок. Від вирішення проблем освіти залежить розуміння напрямку, сутності й тенденцій розвитку того соціального та природного середовища, в якому доведеться функціонувати інститутам освіти в майбутньому, розкриття потенціалу освіти стосовно впливу її на духовні, моральні та естетичні пріоритети особистості, на ментальний та історично-культурний розвиток суспільства. Вирішення проблем освіти впливає на перспективне, наукове обґрунтування тактики й стратегії в освітній політиці, на продуктивний творчий пошук ефективних підходів і методів організації багатоаспектної освітньої діяльності.

Процеси глобалізації та інтернаціоналізації висувають перед системами освіти практично всіх держав світу науково-теоретичні, адміністративно-управлінські, практично-організаційні та юридично-правові завдання, серед яких – визначення контенту знань, що транслюються; розробка механізму

відповідності змісту освіти рівню розвитку знань у сучасних умовах – політичних, соціальних, економічних, культурних – суспільного життя; формування/коригування системи цінностей, адекватній програмі суспільного будівництва; мінімізація/усунення дисонансу між реальним змістом освіти, актуальними освітніми запитами індивідів і потребами суспільства тощо.

Сучасна освіта, не зважаючи на безліч теорій, тенденцій, моделей, орієнтованих традиційно на гуманізм, не володіє достатнім ресурсом для формування людини майбутнього та забезпечення виживання людства в умовах тотальної глобалізації світу, яка жорстко детермінує однозначний вибір, надаючи імпульс прискорення всім процесам соціальної дійсності. Справа, на нашу думку, не в експліцитній «архаїчності» витоків освіти, певній «антикварності» її сучасних ідей – питання про зміст і глибину цих ідей є в наш час діагностично важливим, оскільки воно торкається самої сутності освіти, дає поштовх для її подальшої, неупинної модернізації, раціоналізації та оптимізації.

Сучасна освіта повинна спрямовуватись на пристосування особистості до життя й нових цивілізаційних умов та нагромадження соціально значущого особистісного знання. Сучасна освіта перестає бути явищем традиційно адміністрованим, специфічно галузевим, етіологічно самозамкненим. Соціальний, політичний, економічний, духовний і культурний розвиток суспільства характеризується все більш поглибленою інтеграцією та імплікацією різноманітних способів освоєння людиною світу й Всесвіту.

Екологічна освіта, як освіта для сталого розвитку суспільства, є провідною ланкою глобальної системи міжнародної співпраці з метою збереження життя на планеті Земля. «Екологічна освіта, – підкреслює Д. Маркович, – як компонент системи освіти міжнародного напрямку, повинна давати уявлення про те, що сучасна технологія, яка представляє собою технологічну основу глобалізації, повинна створити передумови для збереження єдиної екологічної системи на Землі й, перш за все, збереження невідновлюваних природних ресурсів, без яких неможливо продовження життя. Така освіта буде сприяти

створенню ситуації, за якої економічний розвиток не знаходиться в протиріччі з законами природи. Вона повинна давати знання про взаємозв'язок між глобальним характером екологічних проблем, глобалізацією суспільства, універсалізацією науки та заснованій на ній технології, про необхідність і можливість вирішення екологічних проблем у сучасному суспільстві, яке все більше стає світовим співтовариством. У контексті такого підходу екологічну освіту слід розглядати й з точки зору потреби поєднання наукових уявлень про людину та гуманізацію її становища в суспільстві як імперативу цивілізації. Це воз'єднання, або, точніше, взаємопроникнення науки і принципів гуманності покликане реалізувати становище людини творчої» [5, с.20].

Екологічна освіта, як вже зазначалось, тісно пов'язана з глобальною освітою, яка трактується, зазвичай, як «...вид освіти, що розглядає світові процеси з точки зору загальнолюдських інтересів, орієнтований на необхідність і можливість міжнародного співробітництва та взаємодопомоги, як такий, що сприяє гармонійному вписуванню людини в систему загальнокультурних цінностей, взаємозв'язків на соціальному, екологічному, економічному та інших рівнях із акцентом на етичних засадах глобально орієнтованої особистості, як такий, що пропонує бачення світу як єдиного цілого, величезної планетарної спільноти, в якій благополуччя кожного залежить від благополуччя інших» [10, с. 225].

Означені проблеми та тенденції дають підстави зробити висновок про те, що модернізацію освітнього простору слід розглядати в контексті триади гуманітаризація – гуманізація – глобалізація освіти; у більш загальному трактуванні освітній процес покликаний адаптувати людину до усвідомленої необхідності безперервної, протягом життя, адаптації щодо мінливих умов соціального і природного життя. Сучасна цивілізація, потенційована домінуючим принципом егоцентризму, поступово партикуляризує людину від її основного капіталу – закладених природою механізмів гармонійного співіснування з оточуючим світом.

Замість суспільно релевантної, галузевої освіти формується мозаїчний освітній простір, який утворюється з безлічі парадигм, теорій, моделей; простору, де немає строгих, нездоланих кордонів між ідеями, поняттями та змістами. Сучасна освіта формує нову культуру – культуру діалогу (навіть полілогу), а не монологу, вона має бути орієнтованою не тільки на сьогоднішній день, але й на віддалену перспективу, на абсолютну самоцінність Людини. У сучасній освіті формується новий тип наукової раціональності; гуманістичний вимір сучасної освіти зумовлено й специфікою інформаційного суспільства, й змістом нової картини світооблаштування, які детерміновані необхідністю вирішення глобальних, загальноцивілізаційних проблем.

Освіта – одна з пріоритетних сфер суспільного буття, вона є не тільки інструментом трансляції накопичених людством знань, способом і формою спілкування поколінь, але й системою пристосування особистості до інформаційного суспільства та, загалом – нових цивілізаційних умов. Зважаючи на те, що глобалізоване суспільство – це така форма соціального простору, в якій система взаємовідносин, взаємозалежностей та взаємовпливів об'єднує глобальних людей, ключовою особливістю нинішнього етапу розвитку суспільства вбачається така, що соціальний, духовний, моральний розвиток окремого індивіда не встигає здійснюватися такими ж темпами, якими відбуваються зміни в світі – вони настільки динамічні, що людство не в змозі їх теоретично осмислити й, відповідно, перевести у площину практичних дій. Глобалізація соціокультурних процесів у сучасному світі, поряд з позитивними чинниками, породила комплекс проблем світового масштабу, які поставили під сумнів напрям і зміст прогресу, характерного для техногенної цивілізації.

Сучасні дослідження глобальних проблем змінюють картину світу, актуалізуючи принципово новий фактор – можливість антропогенної елімінації людини як біологічного виду. Якщо в минулому, навіть недалекому, динамічною розглядалася соціальна складова взаємодії суспільства й природи, то в умовах сьогоднішнього дня – обидва компоненти інтеракції – і природа, і

суспільство, розглядаються як такі, що динамічно змінюються, взаємовпливають і залежать один від одного.

Вихід бачиться в розробці моделей соціальної адаптації як найбільш конструктивного та ефективного засобу, застосування якого імпліцитно передбачає специфічність буття сучасної людини в мінливих умовах оточуючого світу. Дана специфічність полягає в тому, що суб'єктом сучасної історії цивілізації є значна частина населення Землі як солідарний, агрегований та активізований у політичній, соціальній, економічній, духовній, культурній і інформаційній взаємодії, суб'єкт. При цьому суспільство функціонує та взаємодіє з природою не як механічна сукупність середньостатистичних за біологічними й духовними ознаками індивідів, а як конвенціонально зумовлена єдність освічених особистостей, котрі не втрачають себе в цій консолідованій єдності, але, навпаки, вважають її продуктивним засобом для поступового досягнення генералізованої конгеніальності.

В даному контексті обґрунтованою є теза про те, що не тільки суспільство, але й природні умови повинні розглядатися як такі, що суттєво впливають на зміст, напрями, темпи й характер суспільного розвитку. Важливою соціальною закономірністю стає включення екологічних обмежень у розуміння практичних можливостей розвитку земної цивілізації. При цьому гострота й небезпечність ситуації полягає не тільки в тому, що набули критичної актуальності такі аспекти, як реальна екологічна загроза планетарного масштабу, екологічна проблематика й екологія як наука, а в тому, що необхідною стала широка екологізація знання, або такі зміни в ньому, які уможливають розуміння того, що людство підійшло до межі раціональності пройдешніх ідей і уявлень, а також архаїзованих способів пізнання й практики та має звертатись до модерних форм власного існування. Людство опинилося в пункті біфуркації: в перспективі – або омніцид (лат. *omni* – усі, *caedere* – вбивати), або розумне управління процесом подальшого суспільного розвитку. Втім, як писав П. Фейерабенд «не існує ідеї, наскільки б вона не була застарілою та абсурдною,

яка не була б здатною покращити наше пізнання. Вся історія мислення конденсується в науці та використовується для покращання кожної окремої теорії» [11, с. 179].

Сучасні умови розвитку цивілізації характеризуються переходом суспільства з індустріальної епохи в нову фазу історичного розвитку – в епоху постіндустріальну. В технологічному просторі подібний перехід характеризується завершенням періоду екстенсивного розвитку важкої машинної промисловості та формуванням нового облаштування, фундаментом якого стають високі технології та інтенсивне виробництво наукомісткої продукції, які «опредмечують» найсучасніші природничо-наукові й технічні знання стосовно глибинних, таких, що відкриваються, властивостей речовини, енергії та інформації. Дані зміни очікувано призвели до інтенсивного зростання виробничих сил. Але вони й спровокували, на думку Б. Козлова, «непередбачувану парадоксальну ситуацію в системі взаємовідносин людина – природа. Людина, яка, здавалося б, досягла вершини технологічної могутності й повної влади над Землею, опинилася укинutoю в таку, що катастрофічно розгортається, техногенну екологічну кризу» [2, с. 8].

Загалом кажучи, в історії цивілізації вперше склалася ситуація, коли від того, наскільки картина світу в свідомості людей буде обґрунтованою в екологічному сенсі, в значній мірі залежить існування людини, як біологічного виду, на планеті Земля. Для модернізованої картини світу характерним є розуміння суб'єкта пізнання з урахуванням його природного підґрунтя, в фокус уваги потрапляє досягнення інтересів людини через раціональне збереження природного середовища її існування.

Такого роду опосередковуюча ланка в дотриманні людських інтересів передбачає вирішення питання щодо виживання людства через процес коеволюції Природи, Людини, Суспільства, Всесвіту. Через «таку поведінку людства, таку адаптацію його діяльності по відношенню до природних процесів, які відбуваються в біосфері ..., поведінку, яка зберігає (або сприяє

збереженню) стану біосфери в оточенні того аттрактора, який виявився здатним створити людину» [7, с. 29].

Аналіз коеволюційних уявлень дозволяє підійти до вичленення однойменних патернів, як комплексу коеволюційних взаємовідносин між різноманітними об'єктами в навколишньому світі. Сучасні дослідники вважають найбільш загальними й важливими на нинішньому етапі такі коеволюційні патерни як Людина – Природа, Соціум – Природа і Людство – Біосфера. Когнітивними репрезентаціями вказаних патернів є такі екологічні уявлення, як глобальна екологія, екологія людини, соціальна екологія, що посідають все більш значне місце в сучасних наукових і буденних характеристиках світоустрою.

Саме ці репрезентації потребують повної зміни, або, принаймні, докорінної ревізії консумативної (споживацької) схеми ставлення людини й суспільства до навколишнього світу, що необхідно для самого факту збереження земної цивілізації, якій загрожує вже не стільки ядерне знищення, скільки індустріально-промисловий колапс, здійснюваний із повним ігноруванням природних ресурсів у ракурсі самовідновлення та самоорганізації. Парадоксальна суперечність «ноосфера – біосфера» поставила людство перед загрозою глобальних проблем, фіксуючих загрозу самому існуванню цивілізації й таких, що вимагають пошуку шляхів, засобів і способів негайного їх вирішення [6].

У цьому контексті значної актуальності набуває теза про те, що довгостроковий стійкий розвиток на основі законів живої природи повинен стати домінуючою метою усіх країн світу. Втім відсутність в суспільствах навіть розвинених країн продуктивного механізму координації спільних зусиль із відповідними законами природи, постає доволі значущим ретардуючим фактором стосовно вказаної мети, а також зумовлює активізацію докорінних змін у соціосфері, техносфері, всіх сферах живої та неорганічної природи. Подібні зміни загрожують не тільки локальними екологічними негараздами, але

можуть розглядатись як чинники згаданого вже омніциду, реальні обриси якого лежать вже не в площині риторики залякування часів холодної війни, проте як дійсно можливе явище в масштабі планети Земля.

Відповідно до того, що практично кожен народ має свою, унікальну й неповторну культуру, системи освіти також повинні бути своєрідними, можна сказати – автентичними; вибір суспільством конгеніальної йому концепції освіти залежить від превалюючих у даному соціумі світоглядних установок, ціннісних орієнтирів і духовних запитів. Проблема полягає в неоднозначності, різновекторності, а почасти – диссинергетиці названих детермінуючих чинників; у якості результату виникають питання вибору, ієрархії пріоритетів як у розробці генеральної стратегії освіти (що вже саме по собі є фундаментальною, комплексною науковою задачею), так і в тактичних, локальних питаннях специфіки викладання тієї або іншої навчальної дисципліни. Наявність різноманітних концепцій логіки й змісту історичного розвитку цивілізації стосовно дослідження трансформації освітньо-виховних структур та інститутів у процесі модернізації традиційних суспільств значно розширює та зміцнює методологічний арсенал, який, по мірі розвитку людства, буде надавати ширші можливості для глибокого та всебічного вивчення процесів трансформації освітньо-виховної системи.

Освіта в історії цивілізації завжди вважалася інструментом прилучення людини до певної культури, результатом подібної інтеграції визначалась (і продовжує визначатись) соціалізація людини, підготовленість її до адекватного буття в мінливих, з високим рівнем стохастичності та евентуальності, умовах сучасного світу. Освіта є важливим показником культури, вона не тільки відображує її суспільний рівень, але й розвиває її шляхом трансляції від покоління до покоління. Це стосується, підкреслює В. Кремень, «...будь-якої соціально оформленої спільноти людей, що творить реально-ідеальний простір своєї культури – головної умови людського типу їхнього життя. Водночас і форма спільноти представників різних поколінь, різних видів професійної

діяльності тощо так само творить простір реально-ідеальної культури, у цьому разі – освітній простір» [4, с. 4].

Саме тому, на нашу думку, молодь, як суспільний авангард, має оволодівати такою системою знань, завдяки якій освічена людина буде здатна не тільки розуміти всю складність процесів і явищ оточуючого світу, пояснювати їх, відповідно наявним науковим даним (що характерно для освіти минулого й сьогодення), але й конструктивно впливати на нього, піклуючись про підтримку гармонії в природі, збереження й розвиток екосу (що повинно характеризувати освіту вже найближчого майбутнього). Відповідно до цього сучасну освіту слід розглядати як цілісну, перспективно орієнтовану систему пристосування особистості до цивілізаційних умов третього тисячоліття.

Висновки. Отже, система освіти в сучасному глобалізованому та інтернаціоналізованому світі має вибудовуватись за принципами, суттєво відмінними від тих, які превалювали на протязі минулого століття. Гуманізм, демократизм і плюралізм – ось, на нашу думку, принципи, які мають визначати подальший розвиток освітньої системи. Внутрішні протиріччя, притаманні сучасній системі освіти, пов'язані саме з недостатнім рівнем реалізації вказаних принципів у модернізаційних процесах, що мають місце в освітньо-виховній сфері, як наслідок – відсутність або слабкість мобільності, варіативності й, водночас – послідовності процесів, що характеризують трансформацію, корекцію або модифікацію потреб людини, суспільства й держави в галузі освіти й виховання.

Список літератури

1. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление [Текст] / В. И. Вернадский. – М.: Наука, 1991. – 271 с.
2. Козлов Б. И. О философских основаниях постиндустриальной модернизации общества [Текст] / И. Б. Козлов // Модернизация общества и экология. Ч. I. – М.: ИФ РАН, 2006. – 244 с.
3. Коптюг В. А. Конференция ООН по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, июнь 1992 года). Информационный обзор [Текст] / В. А. Коптюг. – Новосибирск: СО РАН, 1992. – 63 с.

4. Кремень В. Постулаты философско-освітньої діяльності [Текст] / В. Кремень // Рідна школа. – 2013. – №1-2. – С. 3-7.
5. Маркович Д. Ж. Глобализация и экологическое образование [Текст] / Д. Ж. Маркович // Социологические исследования. – 2001. – №1. – С. 17-24.
6. Модернизация общества и экология. Ч. I. [Текст] / Общ. научн. ред. Лисеев И. К., отв. ред. Баксанский О. Е. – М.: ИФ РАН, 2006. – 244 с.
7. Моисеев Н. Еще раз о проблеме коэволюции [Текст] / Н. Моисеев // Вопросы философии. – 1998. – № 8. – С. 26-32.
8. Моисеев Н. Быть или не быть человечеству [Текст] / Н. Моисеев. – М.: Ульяновский Дом печати, 1999. – 288 с.
9. Роззак Т. Голос Земли [Текст] / Т. Роззак. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 243 с.
10. Тюмасева З.И. Словарь-справочник современного общего образования: акмеологические, валеологические и экологические тайны [Текст] / З. И. Тюмасева, Е. Н. Богданов, Н. П. Щербак. – СПб.: Питер, 2004. – 464 с.
11. Фейерабенд П. Против методологического принуждения [Текст] / П. Фейерабенд // Избранные труды по методологии науки. – М.: «Прогресс», 1986. – С. 125-467.
12. Hoffe O. Tragen die Wissenschaften eine Verantwortung für unsere Zivilisation? [Text] / O. Hoffe // Zukunftsethik und Industriege sellschaft (Hrsg.von Meyer Th., Grebing H.). – München, 1986. – S. 77.
13. Mesarovic M., Pestel E. Mankind at the Turning Point: The Second Report to the Club of Rome [Text] / M. Mesarovic, E. Pestel. – New-York: E. P. Dutton and Co. Inc., 1974.
14. Shell J. The Folly of Arms Control [Text] / J. Shell // Foreign Affairs. – 2000. – Vol. 79. – №5. – P. 115-125.

References

1. Vernadskiy V. I. Nauchnaya mysl kak planetnoe yavlenie (Scientific Thought as a Planetary Phenomenon). M., 1991. 271 p.
2. Kozlov B. I. O filosofskih osnovaniyah postindustrialnoy modernizatsii obschestva (On philosophical basis of post-industrial society modernization). *Modernizatsiya obschestva i ekologiya*. Ch. I. M., 2006. 244 p.
3. Koptyug V. A. Konferentsiya OON po okruzhayushey srede i razvitiyu (Rio-de-Zhaneyro, iyun 1992 goda). Informatsionnyiy obzor (on Environment and Development, the United Nations Conference (Rio de Janeiro, June 1992). Information overview). Novosibirsk, 1992. 63 p.
4. Kremen V. Postulaty filosofsko-osvitnoi diialnosti (Postulates philosophical and educational activities). *Ridna shkola*, 2013, no 1-2, pp. 3-7.
5. Markovich D. Zh. Globalizatsiya i ekologicheskoe obrazovanie (Globalization and Environmental Education). *Sotsiologicheskie issledovaniya*, 2001, no 1, pp. 17-24.
6. Modernizatsiya obschestva i ekologiya (Modernization of society and the environment). Ch. I. M., 2006. 244 p.
7. Moiseev N. Esche raz o probleme koevolyutsii (Once again on the issue of co-evolution). *Voprosyi filosofii*, 1998, no 8, pp. 26-32.
8. Moiseev N. Byit ili ne byit chelovechestvu (To be or not to be mankind). M., 1999. 288 p.
9. Rozzak T. Golos Zemli (Earth Voice). M., 2001. 243 p.
10. Tyumaseva Z.I. Slovar-spravochnik sovremennogo obshego obrazovaniya: akmeologicheskie, valeologicheskie i ekologicheskie tayni (Dictionary of modern general education: Akmeologichesky, biological and ecological secrets). SPb., 2004. 464 p.
11. Feyeraabend P. Protiv metodologicheskogo prinuzhdeniya (Against methodological compulsion). *Izbrannyye trudyi po metodologii nauki*. M., 1986, pp. 125-467.

12 *Hoffe O.* Tragen die Wissenschaften eine Verantwortung für unsere Zivilisation? München, 1986, p. 77.

13. *Mesarovic M., Pestel E.* Mankind at the Turning Point: The Second Report to the Club of Rome, New-York, 1974.

14. *Shell J.* The Folly of Arms Control. *Foreign Affairs*, 2000, Vol. 79, no 5, pp. 115-125.